

VIDENSKAB OG PRAKSIS | STATUSARTIKEL

i spil, og jeg har vovet mig frem. Jeg har været ude i situationer, hvor tingene blev sat på spidsen, og hvor forholdene var ekstreme, og som blev til noget helt særligt mellemmenneskeligt af den stærke fornemmelse af og det nærvær, der opstod i det »nu«. Det er vel det, al kommunikation handler om – at se og høre det andet menneske og selv føle sig set og hørt. Åbenhed og modtagelighed over for andre mennesker. Trods

trøstesløse og vanskelige livssituationer er de fleste mennesker åbne og modtagelige for kontakt. Og den korteste vej mellem to mennesker er smilet og latteren.

Korrespondance: *Nina Gladkova*, Karlslundvej 2a, DK-8330 Beder.
E-mail: gladkowani@yahoo.dk

Interessekonflikter: Ingen

Det behagelige ubehag

Humor som biologisk fænomen I

Mag.art. Thomas Raab

Dansk Selskab for Medicinsk Humor

Det er med humor som med et tysk chokoladeæg. Den skal indeholde hele tre ting: en overraskelse, noget at lege med (som dog først skal samles korrekt), og noget vi kan nyde – som et godt stykke chokolade. Denne blanding er så uimodståelig, at man i skrivende stund overvejer helt at forbyde slik med indlagt legetøj i Tyskland. Humoren får de dog efter alt at dømme lov at beholde. I denne anden artikel om humorens biologiske væsen skal vi se nærmere på den nydelse, som er en uundværlig ingrediens i tilberedningen – og indtagelsen – af humor.

Humor er andet og mere end blot kognitive mekanismer. Ingen kan påstå at have forstået en vittighed, som de ikke føler en umiddelbar trang til at grine af. Denne reaktion er det væsentligste element i forståelsen af humor, og uden en beskrivelse af den er enhver teori om humor ukomplet. Man kan derfor heller ikke forklare en vittighed, eller rettere: Forklaringen på hvorfor en vittighed burde være sjov, bidrager ikke væsentligt til udløsningen af den humoristiske respons – latteren. Kun hvis tiøren falder med det samme, kan man grine af en så simpel konstatering som: »Patienten har lidt af en svær depression, lige siden hun begyndte at konsultere mig i 1992«.

At gøre nar

Forsøget på at forstå koblingen mellem humor og affekt er lige så gammel som civilisationen selv. *Platon* og *Aristoteles* (i *Philebus* dialogen og i *Poetikken*) såvel som en række senere filosoffer beskrev humoren som vellysten ved at fornede andre og hævde os selv. Sådanne aggressionsteorier beror sand-

synligvis på en forveksling – eller en misforståelse. Der findes således to forskellige former for latter, kaldet henholdsvis Duchenne- og ikkeDuchenne-latter – i analogi med det ægte smil og det falske smil (hvor øjenmuskulaturen ikke aktiveres), som blev beskrevet af den franske neurolog *Guillaume Duchenne* i midten af 1800-tallet.

Kun den ene form for latter (ikkeDuchenne) synes at være forbundet med social aggression. Den styres af hjernebarkens motoriske centre og kan dermed – ligesom det falske smil – delvist kontrolleres bevidst, selv om den også forekommer spontant. Den ægte latter, Duchenne-latteren, udløses derimod af subkortikale og limbiske strukturer og optræder i forbindelse med positive følelser – også over for andre. Den kan undertrykkes, men ikke udløses ved bevidst anstrengelse, og den kan derfor ses som et oprigtigt udtryk for vores følelsestilstand. Denne form for latter er sandsynligvis den oprindelige, og den har spor langt tilbage til vores primatforfædres sociale liv, mens ikkeDuchenne-latteren rent fylogenetisk ser ud til at være en senere afledning heraf, som er opstået i takt med hjernebarkens stigende kontrol over hjernens nedre lag [1].

Sagt diplomatisk betyder det, at aggressionsteoriene i hvert fald ikke forklarer humorens oprindelse. Og mon ikke den virkeligt morsomme humor altid er rettet indad snarere end udad og mere tjener til at øge det sociale fællesskab i en gruppe end til at påvirke personer udenfor? Eller er det virkelig for at vise foragt for kvinder snarere end for at styrke os selv i vores mandighed og støtte hinanden i vores evige forundring over det modsatte køn, at vi som mænd af og til må spørge hinanden, om ikke der må findes kvindelige hormoner i øl? Hvordan kan man ellers forklare, at vi efter indtagelse af flere af slagsen hverken kan køre bil eller holde kæft?

VIDENSKAB OG PRAKSIS | STATUSARTIKEL

At lette på låget

De fleste vil kunne nikke genkenende til, at latter virker forløsende. Beskrivelsen af humor som en udløsning af op-hobet psykisk energi kan spores tilbage til *Kant*, der beskrev latteren som »en affekt opstået af den pludselige forvandling af en spændt forventning til intet«. Lignende forestillinger kan findes hos *Freud*, som her står i gæld til *Herbert Spencer*, der – inspireret af 1800-tallets forkærlighed for at sammenligne mennesket med en dampmaskine (som lever videre i vores fraser om at »koge over af raseri« eller »få lettet tryk- ket«) – beskrev humor som en udløsning af et opbygget damptryk [2].

Omend intuitivt indlysende taler meget imod en sådan opfattelse af humor. Udløsningen af ægte latter, Duchenne-latteren, synes ikke at hænge sammen med ængstelse, anspændthed eller neurotiske tilstande [1], men derimod med munterhed – både som karaktertræk og øjeblikkelig sindstilstand [3]. Selv om dampmaskinen er en dårlig metafor for menneskets psykologi, havde *Spencer* og *Freud* dog ret så langt, at et ukritisk syn på humor som en positiv følelse risikerer at overse, at oplevelsen af det ukendte og potentielt truende er et grundvilkår i humoren [4].

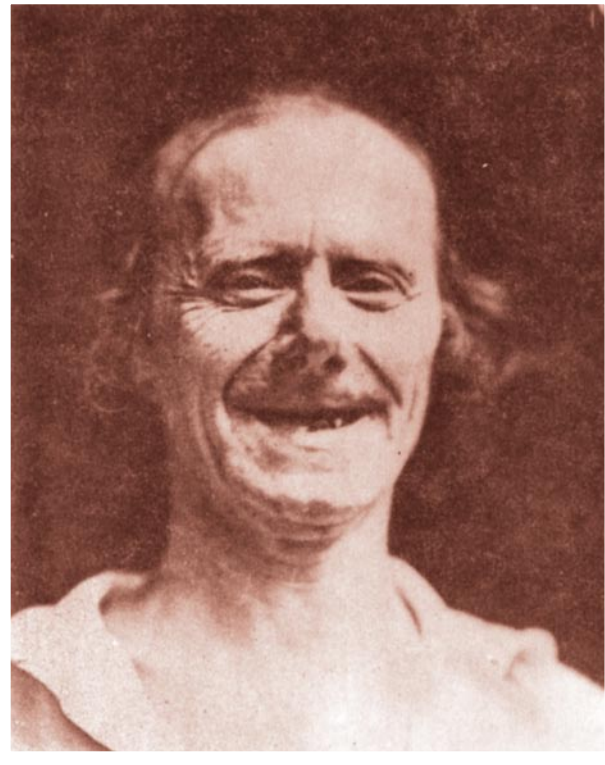
Det skal som bekendt være skidt, før det bliver godt. Før det bliver sjovt, skal det true med at gå galt – som for patienten, der modtog følgende brev: »Vi beklager at måtte meddele Dem, at deres hjerneoperation er blevet aflyst, da den ansvarlige neurokirurg har skåret sig i fingeren.«

Trussel og tryghed

V.S. Ramachandran har opstillet to nødvendige forudsætninger for humor: 1) oplevelsen af en potentielt truende situation, en ulykke, noget farligt, og 2) erkendelsen af at denne situation ikke udgør nogen fysisk trussel for en selv og/eller, at de implicerede parter er uskadede [5]. Intetsteds er dette kommet tydeligere til udtryk end i de fraklip og hjemmevideoshow, som en overgang var så populære på tv. Det er en uskrevet regel at personer – selv om de netop har fået slået et baseballbat op i deres ældre dele – er uskadede. Et andet eksempel er det klassiske fald i bananskrællen.

Kun sådan kan vi forklare, hvorfor det er sjovt at se andre folk få en lagkage i ansigtet – hvilket nok er ubehageligt, men langt fra livstruende. Humorens paradoks er, at det er det farlige, som er sjovt – men kun så længe vi kan føle os overbevist om dets uskadelighed. Klovnens hvide dragt forsikrer os således om, at han trods sin klodsethed er uskadt, da den – ligesom lægens hvide kittel – straks ville afsløre eventuelle pletblødninger eller blodstænk.

Endnu et eksempel er den (for nogle) mest primitive – men også ældste – form for humor, vi kender: pruttehumoren. Verdens ældste vittighed [6], der er knap 4.000 år gammel og fra Sumer (nu: Irak), lyder således: »Noget som aldrig er sket siden umindelige tider: en ung kvinde pruttede ikke i sin mands skød«. En pinlig situation som dog er helt ufarlig, idet

Figur 1. Et af *Duchennes* originale fotografier af det ægte smil, som senere blev opkaldt efter ham.

faren – bogstaveligt talt – hurtigt fordamper. Selv pruttehumoren er dog afhængig af kulturelle forhold, idet den kræver, at det at prutte anses som uacceptabelt og f.eks. ikke blot opfattes som en ros af værtens evner til at lave kålsuppe!

Ydre og indre

Humor som oplevelsen af noget truende i en tryk ramme stemmer fint overens med, at det fælles aktiveringsmønster for sproglig og visuelt baseret humor i et studie fra 2007 omfattede amygdala, gyrus cingularis anterior og insula [7]. Klassiske limbiske strukturer som på hver sin vis er involveret i registrering af potentielle trusler eller fare, reaktion på emotionel og kognitiv konflikt, vores sociale signalrepertoire via ansigtsudtryk samt indeholder repræsentationer af vores krops og organers indre tilstand (og for insulas vedkommende også aktiveres ved nydelse af chokolade!). Humorens grundkerne skal dermed søges i den balance mellem oplevelsen af ydre fare og indre (eller fælles, social) tryghed og sikkerhed, som ledsager latteren, snarere end i de – ofte meget forskelligartede – kognitive mekanismer, som udløser den [8].

At samle viden om potentielle farer (f.eks. rovdyr) er et biologisk grundvilkår, som kan genfindes ikke blot hos andre pattedyr, men hos hvirveldyr i det hele taget. Visse fiskearter udfører f.eks. predator inspection, hvor medlemmer af stimen svømmer frem for at indsamle information om poten-

VIDENSKAB OG PRAKSIS | STATUSARTIKEL

tielle trusler [9]. Fra familiehunden vil man tillige kunne nikke genkenende til det spontane udbrud af glæde, som udløses, når noget farligt viser sig at være uskadeligt – f.eks. den mørke skygge på fortovet, som ved nærmere snusen viser sig at være en harmløs sort plastiksæk, som blaffer i vinden.

Biologisk set er det fare, vi har brug for at vide noget om (for at undgå den), og humoren er en mulig udløber af den grundlæggende motivation til at samle information om det farlige. Måske er det derfor ulykker tiltrækker os som fluepapir – mens humoren udebliver, når vi ser, at nogen er kommet alvorligt til skade.

Humorens sociale fællesskab

Den største trussel for mennesket kommer ikke udefra, men fra mennesket selv. Den største fare, vi er udsat for, er, at den sociale ro – borgfreden – skal kollapse. Det sidste skridt i udviklingen af humor skal givetvis søges i primaternes sociale liv [1, 10]. Den største trussel mod den sociale ro er (og har altid været) sex, som kan være livsfarligt – hvilket bekræftes af statistikken over jalousidrab – men som samtidig er humorens vigtigste tændstof. Som i lægens referat om, at »patienten rapporterer en brændende smerte i penis, som går helt ned til fødderne«, eller kvindens udbrud efter samlejet: »Du må være narkoselæge! Hvordan kunne du gætte det? Jeg kunne ikke mærke det mindste!«

Humor er således et nødvendigt biologisk redskab til at navigere i et socialt landskab, hvor vores basale driftsnatur konstant truer med at erodere den sociale stabilitet [1, 10]. Humor er samtidig et vigtigt led i udviklingen af evnen til at begå sig socialt som i eksemplet med manden, som klager sig til lægen over sine problemer med at omgås andre mennesker, og som på lægens forespørgsel om, hvor længe dette har stået på, svarer: »Hvad rager det dig dit indbildske æggehovede!«

Hvem kender ikke de ubekvemme sekunder af tavshed som følger enhver social pinlighed, og som føles som år – for et nådigt medlem af forsamlingen bryder forbandelsen og forvandler situationen til morskab med sin forløsende latter? At være morsom handler kun delvist om opfindsomhed. En god komiker formår at få folk til at føle sig godt tilpas. Når dette først er opnået, kan man i bedste fald spille på publikums reaktioner som på et velstemt klaver – som så tydeligt demonstreret af folkekære entertainere som *Victor Borge* eller *Dirch Passer*. Derfor er humor selvforstærkende, og det gode humør en effektiv smittekilde.

Den humorøse alvor

Klogere ord end *Piet Heins* påmindelse om ikke kun at tage »sjov for sjov og alvor kun alvorligt« er næppe sagt om humor. Humoren er koblet til de mest menneskelige af alle aspekter af vores liv – det sociale samspil – og evnen til at lære nye og anderledes reaktionsmønstre, og er ikke bare et hygefænomen, som hører til i vores fritid, mens vores arbejdsliv

i alle andre henseender bør være præget af alvor og seriøsitet. At nægte humoren adgang til enhver forsamling er på sin vis at fornægte en del af vores menneskelighed.

Det betyder selvfølgelig ikke, at humor altid kan bruges ukritisk. At anvende humor korrekt kræver medvirken af vores mest komplekse egenskaber, såsom situationsfornemmelse, indlevelsessevne og medfølelse, men er i bedste fald en bekræftelse af, at selv vores mest menneskelige egenskaber har rødder dybt i vores biologiske fortid.

Korrespondance: *Thomas Raab*, Borups Allé 215B, DK-2400 København NV
E-mail: tr@medicinskhumor.dk

Interessekonflikter: Ingen

Litteratur

- Gervais M, Wilson DS. The evolution and functions of laughter and humor. *Q Rev Biol* 2005;80:395-430.
- Spencer H. The physiology of laughter. *Macmillan's Magazine* 1860;1:395-402.
- Ruch W. State and trait cheerfulness and the induction of exhilaration: A FACS-study. *European Psychologist* 1997;2:328-41.
- Fry WF. Humor and the brain. *Humor* 2002;15:305-33.
- Ramachandran VS. The neurology and evolution of humor, laughter, and smiling: the false alarm theory. *Med Hypotheses* 1998;51:351-4.
- ifølge en uformel undersøgelse foretaget for den britiske tv-kanal DAVE i august 2008: uktv.co.uk/dave/item/aid/604717 (1. august 2008).
- Watson KK, Matthews BJ, Allman JM. Brain activation during sight gags and language-dependent humor. *Cereb Cortex* 2007;17:314-24.
- Raab T. Med humoren som våben. *Tidsskrift for sprogforskning*. Special issue: Language and Cognition 2008 (i trykken).
- Brown GE, Chivers DP. Learning about danger. I: Brown C, Laland K, Krause J, red. *Fish cognition and behavior*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006:49-69.
- Provine RR. *Laughter*. New York: Viking, 2000.